

Kamen Mihaylov

(Sofia, Institute for Literature (IL), Bulgarian Academy of Sciences)

The Pro-Bulgarian and the Pro-Greek Party in the Russian Principalities (10th – 14th Century)

The article reviews the essential question of the relationship between the Bulgarian and the Russian clerical institutions. Most attempts to study the question have had a dramatic history. The main problem arises from the fact that the Russian-speaking church historians refuse to acknowledge the influence of the Bulgarian Apostolic Church on the Russian Orthodox Church. In this article, the author documents and discusses the relationships in question on the basis of hitherto unknown or little known facts.

Key words: Kiev Metropolitan Church, manipulation, battle for clerical and political influence, pro-Greek party, pro-Bulgarian party

Камен Михайлов

(София, Институт за литература, БАН)

Пробългарската и провизантийската партия в руските княжества (X-XIV в.)

Темата, която поставям тук, не е неизвестна, но с малки изключения никога не е била разглеждана цялостно. Имам предвид историите на Българската, днес наричана православна, църква, от Ив. Снегаров (1) и Д. Цухлев (2) насам. Редките изключения са книгите на М. Приселков (3), Вс. Николаев (4), А. Чилингиров (5) и Й. Табов (6). Те са богати на анализи и вникване в контекста на събитията, привеждат не само ръкописен, но също и изобразителен материал, и все пак до последната точка е още твърде далече. Сходството между тях, в крайна сметка, е в разглеждането на отделни случаи, с помощта на които се възсъздава цялостна картина. Аз ще тръгна по обратния път. Ще формулирам модела, а като илюстрация, ще приведа достъпни на мене сведения.

И така – съществуват няколко задължителни групи факти. Първият – покръстване на Киевска Рус; вторият – изграждане на митрополитска йерархия в тази полисна държава, както и в редица съседни на нея полиси; третият – архитектурно строителство и оформление; четвъртият – книжовно творчество: традиции, дейци, школи, жанрова система. Всеки един от тях е достатъчно обемен, за да му бъде посветена отделна монография. Тук, за съжаление, ще бъда принуден да вметя цялата проблематика в рамките на жанра статия.

I.

Нека започна по хронологичен ред. Покръстване на Киевската варяжка управляваща върхушка и живеещите наоколо "под данък" славянски племена. По въпроса съществуват пет съвършено различаващи се едно от друго обяснения. Бележка

мимоходом: усилията на изследователите са съсредоточени върху установяване на истинното сред тях. Това са неправилни от методологическа гледна точка усилия. Сравнението с българската, унгарската и литовската история показва, че покръстванията на един "варварски народ" винаги са няколко на брой. И ето сега реалният проблем: покръстването се извършва **с благословията на цариградския византийски патриарх**, който (внимание!) **изпраща български свещеници от всички рангове**: митрополит – за глава на новосформираната църква, епископи – за новосформираните епископии, свещеници – за изпълнение на богослужебните действия, певци – за участие в литургиите, дякони – за подпомагане на богослужебните действия¹. Не правя случайно изброяването на людето – количеството винаги е показател за определено качество. Очертаният казус е от областта на църковното право. А според неговите принципи, описаното в летописите е невъзможно. Българската апостолическа църква при цар Петър I Българина е свършено отделна организация от Цариградската византийска патриаршия. И въпреки всички официални контакти, тя няма да приеме "разпореждания" от чуждодържавния верски център. Тези контакти са преимуществено на политическо, а не на религиозно равнище. Нещо повече – имаме всички основания да смятаме, че чисто междуцърковните отношения са били крайно усложнени и обтегнати! За това недвусмислено говорят споровете за мястото и зависимостта на българската църква, водени в тристранната комисия: Цариград - Рим - Плиска². Без да разполагаме с категорични документи, количеството изпратени свещеници в Киев, както и дейността им, насочва към извода, че Българската апостолическа църква е кръстник на племената в Киев и широките околности. Повече от логично е, че добавянето на Цариградската патриаршия като водеща и дори единствена при покръстването институция, е станало значително по-късно по политически и престижни съображения. Предположението е толкова по-резонно, ако си спомним, че историята около покръстването възниква с един българо-варяжки династически брак. Става дума за княгиня Ана/Елена/Олга³, дъщеря на цар Симеон, която още в детска възраст, около 13-годишна, е отведена в Киев за съпруга на конунга Ингор⁴. Именно поради това, се налага да ѝ бъде определен наставник. Във всички останали случаи, когато чуждестранна княгиня/принцеса е пълнолетна, доверено лице ѝ е придворна дама (в българската дворцова практика такава е ключницата). Ще установим по-нататък, че Олга има и ключница – Малуша. В нейната свита, обаче, водещо лице е личният ѝ свещеник и изповедник Григорий Мних - бележит средновековен български писател, преводач и висш свещеник (7; 6, 301-2). В описанието на Киевската делегация през 957 г. съимператорът Константин Багрянородни не пропуска да изтъкне унижението, на което бива подложен същият този Григорий Мних. А нека не забравяме,

¹ В. Татищев в своята история (10, 38), цитирайки Йоакимовата летопис, казва: „Цар же българский Симион присла иереи учены и книги доволны, и посла Владимир во Царьград ко царю и патриарху, просити митрополита Михаила, мужа весьма ученного и богобоязненного, болгарина суща, с ним четыре епископы и многи иереи, диаконы, и демественники (певчие) от славян“. Мисля, всеки може да забележи направената късна вставка – от „и посла Владимир“. По същество тя повтаря казаното в първото изречение и следователно е чужда на оригинала. Нейният смисъл е да изтъкне „византийското наследство“. Същевременно, повече от ясно е, че нито императорът, нито Константинополският патриарх имат под ръка свещеници славяни, тъй като никога те не са стимулирали богослужение на славянски език, а всячески са му пречили.

² Вж. повече по въпроса в използваната от мен книга на Й. Табов.

³ За нейния произход от българския царски двор съществуват три тези: че е дъщеря на Борис-Михаил, на Симеон, на Владимир Расате. В случая отхвърлям като манипулативни руските позиции, че тя има варяжки или местен славянски произход.

⁴ Счита се, че това става около 903 г. Името на този военен вожд във византийските документи се изписва с „дигама“, което е ясен дифтонг за съчетанието „нг“.

че фиксираната длъжност на духовника е "презвитер всех болгарских церквей", сиреч – глава на българската църковна йерархия. Историята на руотското⁵ покръстване, както е известно, завършва с това, че $\frac{3}{4}$ българинът Владимир (баща му е Светослав, наполовина българин, майка му е ключницата на Ана/Олга - Малуша, изцяло българка), управляващ Киевската държава, приема християнството и го налага с "огън и меч" над племената – за това съществуват подробни описания в летописите. Владимир е внук на Ана/Олга, а операцията по покръстването е проведена изцяло от най-доверения му човек в княжеството, от българина Добрин (порусено - Добриня) – вуйчо, според майчината кръв. Тук е **невярно** допускането, че византийците "се съгласяват" да изпратят български свещеници, заради близостта на езика. В случая няма да задавам реторически въпроси от типа "Кога и къде византийците са се свенили да пренебрегват грубо "варварските езици" и "Кога и къде не са изпращали свои проповедници, разговарящи само на гръцки"! Срещу кого по-точно провеждат борбата си Константин Философ и Методий, ако не срещу триезичниците! Казано е – ТРИЕЗИЧНИЦИ, а не – латиноезичници. С други думи, при защитата на славянобългарския език Солунските братя се борят и **срещу гръцкия** като канонично утвърден сакрален език! Защо изведнъж такава проява на имперско себепринизяване по отношение на поляните, радимичите, вятичите, населяващи приднепърските предели според „Повесть временных лет“? Така или иначе - от този момент в Киев се създава силна българска партия, която има за основа верско-книжовна мисионистична идея.

Добре е известно, че Киевският архиепископски⁶ престол се управлява последователно от петима души българи⁷. Техните имена, макар и трудно, могат да бъдат възстановени: Михаил (негов помощник е епископ Анастас), Леон, Йоан, Исидор, Игнатий. Те са записани у Йоаким⁸, а така също в някои други извори. Възстановими са и точните граници на княжеството - фиксирани чрез споменаваните епископии: първоначално Белеградска, Киевска, Черниговска, Суздалска, Ростовска, Псковска, а впоследствие и Полянска, Волинска, Новгородска, Владимирска, Московска, Сарайска. Много по-важен обаче остава въпросът – **от кого** биват ръкополагани архиепископите, а впоследствие и митрополитите. (Другата проява на зависимост е получаването на мирото. То става винаги от църквата-наставник. Въпросът е от огромно значение и неслучайно в староруските хронологии непрекъснато се изтъква, че РПЦ следва византийския канон, че ръкополагането се извършва от Константинополския патриарх, но не се обсъжда **откъде** Киевската митрополия получава мирото!) Самият обред категорично представя състоянието на зависимост на РПЦ. Питането обаче така и не намира отговор в рамките на научните изследвания, а както стана дума, именно то е разковничето за междуцърковните отношения. След като първите петима архиереи са

⁵ „Руотси“ – това е точното название на конгломерата от фино-угорски и славянски племена, фиксиран във византийските документи, напр. договорите за плащане на данък от страна на Византия на конунгите Олг, Ингор, Светослав.

⁶ Според каноничното църковно право новоучредена църковна структура следва да получи ранга на архиепископия. Традиционно за Киевската християнска йерархия се изтъква, че е митрополия. Смятам, че в такава тя се преобразувала на по-късен етап.

⁷ Митрополит Макарий Булгаков съобщава за шестима (9, 113).

⁸ Неговата летопис е широко използвана от В. Татищев в историята на Русия („История Российская с самых древнейших времён, неуспынными трудами через тридцать лет собранная и описанная покойным тайным советником и астраханским губернатором Василием Никитичем Татищевым“, М., 1768-9; 1773, 1784 – трите тома излизат посмъртно). Тъй като впоследствие ръкописът бива изгубен, съвременните руски учени отричат неговото съществуване. Истинската причина обаче е в ясно заявената „българска връзка“. Мнението ми лесно може да се провери като се сравнят десетките други изгубени ръкописи, с изразена проруска позиция, които не се оспорват от никого.

българи, след като те провеждат "пробългарска" културна политика чрез езика и книжовността, след като те се опират при ръководството на епархиите на българи-архиереи, то единственото логично нещо е изводът, че те са представители на българската църковна йерархия, изпратени на мисия (за БАпЦ това е архетипът на Константин-Методий). Следователно, от 988 г. до 1037⁹ г. религиозната и културна власт в Киев и околните градове принадлежи на пробългарската партия. От самото начало тя среща яростно противоборство. Нейни съпостати са болярите, защитници на своите светски интереси, както и Цариградската патриаршия, която мечтае да постави под контрол руотските територии. За византийските управляващи споменатите предели са представлявали извор на несметни богатства. В съхранилите се летописи срещаме многобройни факти на корупционни схеми, откровени грабежи, незаконно удовлетворяване прищевките на местното болярство и провеждане на яростна провизантийска политика. Всъщност всичко това се повтаря и в българските предели през Възраждането, когато същата тази Цариградска патриаршия изпълнява актуалната си Мегали-програма¹⁰. Любопитен факт – при управлението на българските архиереи **няма нито едно** сведение с подобно значение, но въпреки това руското общество последователно избира византийското/гръцкото влияние и отхвърля българската нравствена църковна йерархия.

Първоначално провизантийските дейци насочват усилията си към физическото отстраняване на българите в новопоявилата се държава. Известно е, че жертви на такива политически козни се оказват двамата наследници на киевския престол – Борис и Глеб. Те са пълнолетни¹¹ и управляват като боляри градове по източната граница – съседни на Велика България. Замяната им с чеха Ярослав, радикален привърженик на византизма, довежда до смяна на политическия курс на Киев. За надмощието на провизантийската партия допринася преди всичко политическото унищожаване на българската държава при Самуил. Изчезването на държавата от политическата сцена унищожават и престижността, която тя е представлявала до този момент. Неудобно е да се идентифицираш с една бивша метрополия и една несъществуваща вече монархия. По естествен път става обръщането на дъщерната киевска митрополия към Цариград. Започва да действа механизмът за наследяването на религиозни и административни традиции. Българската следа би изчезнала съвсем, ако не беше езикът-носител на културните тенденции. Ето причината да се появи един специфичен за руските княжества процес, наречен "поправяне на богослужебните книги". Той представлява методично унищожаване на българската следа в старите писания, съпътствано с антибългарска пропаганда, достигаща до десакрализация в житията на българските светии, например добре известния случай с Иван Рилски, където **благословията** в края е заменена от **проклятие** към българския народ: "Болгаре же истребляй"! Кампаниите по унищожението протичат особено активно през XII, XIII и XIV в., а след това през XVI, XVII и XVIII в. Наред с църковно-религиозната литература, прередактиране търпят хрониките и летописите, тясно свързани с палеите. Имената на дейците се

⁹ Това е годината на смъртта на последния българин архиепископ в Охрид – Йоан Дебърски/Охридски. Статутът на Охридската архиепископия по времето на византийското владичество над България са определени от два указа на Василий II Багрянородни.

¹⁰ За начина на поведение и интерпретация от рускоезичните учени достатъчно говори фактът, че дори споменатата Мегали-политика през Българското възраждане се отхвърля – вж. напр. Макарова, И.Ф. Еще раз об истоках болгарского церковного вопроса. – В Сб.: Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянская идентичность – новые факторы консолидации. М., 2008, 146 и нат.

¹¹ Съществува бележка в редица руски летописи, че Глеб е в детска възраст, но как в този случай би го изпратил баща му да князува в самостоятелен град. Това би било възможно само с опекун, но за такъв няма данни.

порусяват или премълчават, етнонимите се заместват или редуцират, книгите се идентифицират като руски. Един-единствен важен пример: първите исторически съчинения, първите корпуси от руски светци, първите тълковни палеи, първите публицистични произведения, представящи спорове за вярата, биват съставени от българи. Това недвусмислено се доказва от учени като А. Шахматов, И. Евсеев, М. Оболенски, Дм. Оболенски, М. Приселков, Л. Горина, Л. Карпенко, С. Муртузалиев¹².

Втори важен момент на връзките между българи и руси е продължаващото влияние през XI-XII в., което би следвало да се определи като „Второ старобългарско влияние“. В случая наблюдаваме изключителни усилия от страна на рускоезични пропагандисти – Турилов, Флоря, Попе, Ахмедова, Каральов, Давидова – да доказват, че това е невъзможно, тъй като България е под византийска власт. На научни форуми винаги съм задавал въпроса: защо е възможно византийското влияние да продължава 300 г. след падането на Константинопол и дори това да се счита утвърден модел, но паралелът с България да бъде обявяван за "абсурден"? Самата практика потвърждава, че падането на България под византийска власт не попречва на ръкополагането на българи за архиереи – управляващи руски епархии. (Канонично-правните норми подчертават, че църковната власт не следва светската!) Пиков момент на близките връзки между българи и руси в този период е получаването на изключително ценната реликва – дъска от ковчега на св. Димитър Солунски през 1217 г.¹³ (11, Книга 5, с. 17). Тя става причина княз Владимир да приеме името Дмитрий. Нещо повече – българите се изявяват като „пазители“ на православието; тяхна същностна характеристика става канонизмът – т.е. блестящото познаване на църковно-юридическите и богословските проблеми на вярата. Ярکو доказателство за това са споровете, водени от Иларион Мъгленски с еретиците, победата му над тях и укрепяването във вярата, което той извършва по отношение на самия император Мануил I Комнин. Епископ Иларион¹⁴ е представен в пространното му житие като отечески наставник на същия този Мануил I Комнин, разколебан в православието. Такъв характер имат и споровете за „Господните празници“, разбунили руското общество и светската власт, споровете за рая и Таворската светлина. Във всички тях има българско участие. Пробългарските епископи в Ростовско-Суздальската епархия проповядват и определят строг пост за средите и петъците, дори когато тогава се падат Големи господни празници. Недоволстващите управници предизвикват поредица от спорове, в които епископите Нестор/Нестер, Леон, Теодор и Андреан Българин (sic!)¹⁵ вземат връх. Последният от тези спорове се води в двора на император Мануил и в присъствието на Константинополския вселенски патриарх Лука. Самият факт, че там като главен каноник е поканен не друг а българинът епископ Андреан говори повече от категорично за влиянието, което българските свещеници имат в православието изобщо, и в частност върху РПЦ. Говори също така и за сложните на практика отношения между БАпЦ и Константинополската патриаршия – не само борба и противодействие, но и в отделни случаи единодействие и

¹² Списъкът може да бъде продължаван още, но по-важното е да отбележа една странна особеност: през XIX в. руските учени идентифицират древните руски ръкописи като преписи от старобългарски; през XX в. руските учени оспорват тези становища и настояват за „руски произход“.

¹³ Известно е, каква роля изиграва св. Димитър в българската история – при въстанието на Асеновци.

¹⁴ Той е ръкоположен за такъв от Охридския архиепископ Евстатий през периода 1133-1142, точната година не се знае. До въстанието на братята Асен и Теодор (Петър) остават 4 десетилетия!

¹⁵ За разлика от етнонимите на гърци и руси, българските етноними се срещат изключително рядко в руските ръкописи. Те биват старателно заличавани и заменени от привържениците на прогръцката и проруската партия сред духовенството. Замените са следните: „руски“, „гръцки“, „сръбски“, „балкански“, „светогорски“, „славянски“. Всички тези думи се появяват на мястото на първоначалната дума „български“. Процесът продължава и през XIX в.

сътрудничество: в по-малка степен на институционално, а в достатъчно голяма степен на личностно равнище. Ще напомня, че Киприан е инок на висшия византийски духовник Филотей, станал впоследствие Константинополски патриарх, и негов личен пратеник в Киевската митрополия за сложни дипломатически преговори.

Третият средищен въпрос, на който ще спра вниманието си, е XIV в. Тогава пробългарската партия е дотолкова силна, че на Киевския митрополитски престол застават трима български архиереи, ръкоположени в Търново¹⁶. Борбата срещу тях е чудовищна: някои са премахнати физически, други – политически. Ученият свят добре знае за управлението на Киприан и Григорий Цамблак, но няма и представа за другите и особено за Теодорит. Твърде ярко е присъствието на последния споменат, тъй като става дума за българско влияние върху Цариградската патриаршия. Това е времето на патриарх Йоан XIV, когато е силно реформаторското движение в християнството, оглавено от Варлаам Калабрийски и от българина Григорий Акиндин. Техен ученик и последовател е Теодорит – ерудит, врач, гностик. Руските боляри успяват да го премахнат едва след идването на власт на императора Йоан Кантакузин, който низвергва константинополския патриарх и назначава на негово място мистика Григорий Палама. Както имах възможността да направя подробен обзор (8, 449-455), Теодорит е едно от свидетелствата за борбата между гностическо християнство и исихазъм в Търновската патриаршия. И славословията, отправени в по-ново време към Евтимий Търновски, не бива да зачертават личностите на неговите предходници, които са последните църковници, стоящи зад оригиналното българско православие, произтичащо от апостол Павел. Върху книжовните заслуги на Киприан и Цамблак няма да се спирам – повечето от тях са добре известни. Ще спомена само въвеждането на стила "плетение словес" в руската книжовна практика и съставянето на 14-томната историческа родословна на руската аристокрация – „Степенните книги“.

II.

Нека сега се обърнем към документите, в които се проследяват събитията на яростната борба между пробългарската, проруската и провизантийската партия в Киевското княжество и другите руски територии (8, 205-221). Става дума за записите в т. нар. „Лицевой свод“ (11) – богато илюстрирана хронопис, поръчана от Иван IV Грозни. Тя беше обнародвана неотдавна (през 10-те години на XXI в.), така че издирванията на българска проблематика са повече от актуални.

Когато с половин уста отделни руски църковни историци признават заслугите на БАпЦ за конституирането на руската, те веднага бързат да омаловажат собствената оценка (9, 112-3)¹⁷. Ето как става това: изтъквайки, че чрез България в „девственото“ руско монотеистично пространство нахлува богомилската ерес, с която впоследствие водят упорита борба (кой?) съответните архиереи. Въпросът поставен от мен в скобки е поради простата причина, че РПЦ през определени периоди се управлява от етнически гърци – не само митрополитите, но и голяма част от архиепископите, епископите, архимандритите, т.е. все люде от високите „етажи“ на църковната йерархия. На практика това е косвено признание за яростната борба на провизантийската партия срещу нейния противник. А той може единствено да бъде пробългарската партия, чиито представители са другата единствена сила, ръководила РПЦ през други големи периоди от време. Ще припомня, че тази борба се води не само в руските княжества; с не по-малка сила тя се води и на Балканите. Византийската

¹⁶ Съществуват данни за петима архиереи, заемали митрополитския руски престол през указания период.

¹⁷ Вж. напр. собособената глава „Сношения [Русской церкви] с Церковию Болгарскою“ в използваната книга на митроп. Макарий.

църковна институция съдейства в най-голяма степен за неразбирателството между българската и сръбската църква. Впрочем отношението на Константинополската патриаршия към БАпЦ е заявено категорично с произнасянето на първата схизма. Ярکو доказателство, че византийските свещеници смятат българската църква за еретическа, е фактът, че при падането на България под византийска власт през 1018 г. следва масов процес на разрушаване на християнските храмове в българските земи; тези пък, които не са разрушени, биват осветени наново. Както изтъква Й. Табов, така се постъпва единствено с еретически църкви (6, 78-9)!

Нека се върнем обаче на най-нелепото изказване – относно заразата с ереси, проникнала в Русия чрез БАпЦ. Ще подчертая пред читателя, че то има изключително пропагандно и антибългарско значение. Ето защо. Още отпреди момента, когато Борис-Михаил отказва изключителното достойнство да бъде Богорис и да заема длъжността канас сюбиги, и приема християнството, ситуацията във Византия е следната. Лъв V Иконоборец (813-20), както подсказва и името му, се противопоставя на иконите, преследва монасите, провежда еретическа политика. Традицията се продължава от сменилия го Михаил II (820-829) и от следващия император Теофил (829-842). Вдовицата на Теофил – Теодора, регент (842-856) на невръстния (двугодишния) Михаил III (856-867), води по-умерена политика, но малолетният император се отдава на разврат и извращения в периода на своето юношество. Ето какво би получила Киевската митрополия, ако бе взела християнството направо от Византия¹⁸. Картината на императорите-еретици, мистици, тайни опоненти и отявлени ренегати продължава до самото пропадане на империята. Венец поставя Мануил Палеолог, който предава православието, подписвайки унията с папата. Всъщност практиката на дълбока корупция, открита симония, угодничество към князете, безмилостно ограбване на руските богатства са ежедневна практика на византийските архиереи при управлението им на руските енории. Затова пък няма да срещнете нито дума по повод „безнравственото, еретическо и антихристиянско наследство“, което се пада на Киевската православна църква от Византия. Но българското наследство – ох, ох. Ето причината да отхвърля по категоричен начин ненаучните позиции, чията цел може да бъде само една – заличаване на българската следа и ролята ѝ в РПЦ, а тази роля е единствено достойна, духовна, мисионистична и православна. Вярно, всичко това са косвени аргументи, но в разяснения контекст на времето, те могат да получат не по-малка тежест от непосредствените свидетелства. Стига да си зададем въпросите: кога в Русия са се преследвали и унищожавали иконите? А това е византийска традиция. Как тогава да тълкуваме изричните настоявания на руските църковни историци, че иконите в Киев са донесени от Византия?!¹⁹ Как да тълкуваме, че стенописите са направени от гърци?! Вече имах възможността да изведа термина „нечуваемост“ спрямо руските изследователи. Нито един от тях така и не пожелава да прочете и размисли върху копирането на българските църкви като архитектура, стенописи, образи и пр., подробно проследено от А. Чилингиров и Й. Табов. Нито един не пожелава да види противоканоническите действия на поредица константинополски патриарси, ръкоположили двама и дори трима митрополити за един и същ митрополитски престол

¹⁸ Впрочем преди да говорят за ереси, руските църковни историци би следвало да обърнат внимание на езическите традиции в собствената страна. Управлявайки Киевската митрополия в края на XIII в. Максим Грек се вижда принуден да издаде „накази“, които да се четат в църквите пред паството, в които се настоява да се спазват постите, хората да се венчават и погребват по християнски, мъжете да взимат покръстени жени! След този факт мисля всички претенции към българските ереси са просто смешни.

¹⁹ Твърдението е толкова пов-интересно, след като самите тези историци признават, че всички ранни икони са били унищожени. А така се постъпва само с неканонични икони!

– Киевския. Достатъчно е да се каже „византийско наследство“ и то автоматично придобива високите стойности на единствен и мечтан образец. Нито един не пожелава да види, че монетосеченето в Киевска Рус е възможно единствено след получаването на царски регалии за Владимир от България (12). И че заедно с тях е получено **правото** за монетосечене и технологията – матриците. И точно затова монетите на българските владетели и на Владимир Киевски са едни и същи. И че традицията на Шишмановци е толкова силна, че и до днес Украина има за държавен герб династическия герб на този български владетелски род. Разбирам затруднението на украинските историци – да признаят този факт е направо кошунство. Затова пък, макар и непризнат от тях, той е историческа истина.

Основното положение, което добре би трябвало да се запомни е, че борбата за църковно влияние е част от общата политическа борба за утвърждаване на руската държава, което става чак при Иван III с подчиняването на всички отделни княжества под негово управление. Следователно трябва да очакваме и да разнищваме една усложнена картина на династически, политически, религиозни и църковно-канонични противоборства. Така например по отношение на Ингор и сина му Светослав от българската княгиня Олга в летописите срещаме титлата „каган“. Нека се запитаме чия властова традиция отразява? Такова означение се среща единствено в съседната на Киевския полис и противоборстваща му Хазарска държава. Логично ли е да приемем, че владетелите в Киев ще се кичат с титлата на своите противници. Като аналогия – нима българите приемат титлата василевс от византийците? Не, те използват несрещаната по форма другаде владетелска титла „цар“. Струва ми се, че зад „каган“ прозира прабългарският начин на титулуване – „канас“, с промени на преписвачите, заради изгубването на историческия контекст. Във всеки случай, от определен период нататък към титлата на руските князе упорито се прикрепва гръцкото „кир“ (от господин), което показва кога и как започва прередактирането на ръкописите със заличаването на „българската следа“. Съществува една забележителна тенденция, на която никой досега не е обърнал внимание. Ще я нарека така: „използване на етноними в руските ръкописи“. В своя труд (8, 106-122) проследих проблема, въвеждайки за пръв път у нас голямата група на „азбуковниците“. Сега ще приведа други факти. От текста на „Лицевой свод“²⁰ се вижда, че от записите за 1224 г. започват да се появяват подчертани етноними за гърците. Датата не е случайна – тя съвпада с превземането на последната българска институционална „крепост“ – Охридската архиепископия. Отравянето на последния български митрополит Йоан през 1037 г. е извършено заради присвояването от страна на константинополския патриарх на всички документи (царски грамоти и съборни решения), удостоверяващи независимостта и признатостта на БАпЦ от другите църкви. Както изтъква в бележките си В. Григорович (13), оттогава тези изключително ценни свидетелства пропадат напълно. Умишлената и целенасочена употреба на гръцки етноними се вижда в направените повторения – напр. „Йосиф от Никея, грек“. (Интересно какъв би могъл да бъде човек, роден в Никея!) Този човек е изпратен за Киевски митрополит през 1236 г. (11 – Книга 5, с. 118 и нат.) Всъщност първата податка се отнася към 1224 г., когато е изпратен за киевски митрополит Кирил Грек. След Йосиф на престола идва Максим Грек (1283-1305). Започва утвърждаване на прогръцката партия (едва тогава!). Една от проявите е „поправянето на богослужебните книги“. Този въпрос също не е проследен в българската, а пък и в руската медиавистика! За какво поправяне става дума? Какво не е наред в дотогавашната църковна-религиозна литература? Безспорен факт е, че

²⁰ Повече от необходимо е процесът да се проследи и в другите извори.

говоримият руски език се е отдалечил в достатъчна степен от българските оригинали, създадени през IX-XI в. Това е отбелязано и в споменатите вече азбуковници, където се изтъква нуждата от обяснение на „непознатите“ за руския читател думи. И все пак – литургичният обред е достатъчно консервативен и наличието на неразбираеми елементи не може да бъде основателна причина. Всъщност и до днес богослужебните действия се съпровождат с църковно-славянски език, който е в много по-голяма степен неразбираем и за руси, и за българи в сравнение с онова време. Тогава? Ясно е, че изпращаните периодично гръцки грамотеи са заличавали „българската следа“ – така, както са постъпвали и с ръкописите на Атон. Записите в „Лицевой свод“ по странен начин **пропускат** поне два изключително важни факта. И единият е, че под попечителството на Максим Грек²¹ бива свикан в Константинопол църковен събор през 1301 г., на който се решават проблемите на РПЦ. Т.е. – установяват се правила как и от кого да бъде ръководена, какви да бъдат сумите, събирани от архиереите, и съответно – изпращани под формата на „златна река“ в патриаршията-майка. И вторият: между Максим Грек и суверена – ординския хан, възниква тежък конфликт, все във връзка с определения данък, срещу който митрополитът на „Всея Руси“ е получавал правото си да се разпорежда като глава на църковната йерархия. Натоварен с огромна сума за митрополитството си от Константинопол, Максим Грек избягва от задължението към ординския хан и пренася митрополитския престол във Владимир на Клязма, заедно с целия клир. Действието създава предпоставка за разделяне на единната руска църква, което неминуемо и последва. Решението, довело до разкол, обаче не се **обсъжда**, не се и **осъжда** от руските църковни историци. Друга важна мярка срещу „българската следа“, предприета от Максим Грек, е масовото строителство на нови църкви – с руски пари, но от гърци; тенденцията се продължава и от следващите гърци митрополити. На първо място биват **пренарисувани** Десетинната църква и „Св. София“ в Киев, „Богородица Пречиста“ и „Св. Спас“ в Москва. А, както е известно, след новите стенописи, те задължително следва да бъдат и **преосветени!** (Аналогията с българските църкви през време на византийското владичество е повече от очевидна.) Започват се „Св. Архангел Михаил“ и „Св. София“ в Новгород, „Св. Спас“ в Чернигов, Василевската, Спасо-Берестовската и Ирининската в Киев²². Това е моментът, откогато започва да се налага византийската архитектура и оформление на храмовете, в т.ч. и изписването им. Разбира се, освен всички мерки за укрепване на прогръцката позиция, Максим Грек отстранява чрез низлагане неудобните му епископи и поставя прогръцки такива. Техните имена са изрично посочени в „Лицевой свод“. Кадровата политика се продължава най-активно от Феогност (1327), и Пимен (до 1389 г.). Манипулирането на историята протича с пълна сила. То се изразява, от една страна, в заличаването на българските етноними, от друга – в замяната им с други етноними, и, от трета страна – в очертаването на отрицателен образ за България и българите. Така напр. в „сръбските записи“ на „Лицевой свод“ българите открито са наречени еретици²³. Компрометирането се провежда и по отношение на отделни личности. Киприан е обвинен в недостойно пастирско поведение. За Григорий Цамблак се утвърждава

²¹ Деецът е свършено друг от по-известния Максим Грек/Михаил Тривлис.

²² По този повод митрополит Макарий Булгаков изтъква „Архитектурата на тези църкви е византийска“ (9, 45). Непредубеденият читател, обаче, може да се осведоми у А. Чилингиров и Й. Табов доколко въпросното твърдение е истинно. Точно обратното, всички най-стари църкви в Рус имат българска архитектура и начин на изписване на сцените и ликовете.

²³ Стават нормални фрази като „Болгары же, набравшись бесстыдства“ (11- Книга 7, с. 323). Затова пък не може да се намери нито една укорителна дума срещу Стефан Душан, който пленява баща си и го убива заедно със съпругата му и децата.

характеристиката на отстъпник от православието. Появява се един знаменателен подход към българското – премълчаването. То е толкова значимо, че следва да се създаде формулата: „В руските летописи премълчаването е знак за истинност на фактите“!

ЛИТЕРАТУРА

- Снегаров 1924: *Снегаров, Ив.* История на Охридската Архиепископия. Т. I. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. С.
- Цухлев 1911: *Цухлев, Д.* История на българската църква. Т. I. С.
- Приселков 1913: *Приселков, М.Д.* Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII вв. Спб.
- Николаев 1949: *Николаев, Вс.* Славянобългарският фактор в християнизацията на Киевска Русия, С., БАН.
- Чилингиров 2001: *Чилингиров, А.* Църквата "Св. Герман". Берлин.
- Табов 2003: *Табов, Й.* Когда крестилась Киевская Русь. Спб., Издательский дом „Нева“.
- Ангелов 1978: *Ангелов, Б.Ст.* Към въпроса за книжовното дело на презвитер Григорий Мних. Старобългарска литература, № 3, 48-55.
- Михайлов 2014: *Михайлов, К.* Български/Булгарски образи в рускоезична среда. С., „Тангра“.
- Булгаков, Митрополит Московский и Коломенский 1995: *Макарий Булгаков, Митрополит Московский и Коломенский.* История Русской Церкви. Книга вторая. М., Изд. Спасо-Преображенского монастыря.
- Татищев 1768: *Татищев, В.Н.* История Российская с самых древнейших времен, неуспынными трудами через тридцать лет собранная и описанная покойным тайным статским советником и астраханским губернатором Васильем Никитичем Татищевым. Книга Первая. Часть Первая. М., [Типография] при Императорском Московском Университете.
- Лицевой летописный свод XVI века 2009-2011: Лицевой летописный свод XVI века. Русская летописная история. М., ООО „Фирма АКТЕОН“. Отделните томове („книги“) са 10 и са подредени по хронологични периоди.
- Чилингиров 2010: *Чилингиров, А.* Монетите на Киевските князе и монетите на българския цар Петър I. Достъпно на www.bulgari-istoria-2010.
- Григорович 1978: *Григорович, В.* Очерк за пътешествие по Европейска Турция. С карта на околностите на Охридското и Преспанското езеро. Фототипно издание. С., Изд. БАН.